

O možnosti a různosti muzikoterapie

Hovoříme s profesorem Ferdinandem Knoblochem

Český psychiatr, profesor Ferdinand Knobloch patří k vůdčím představitelům české psychoterapie. Do roku 1968 získal četná uznání doma i v zahraničí, po tomto datu už pouze v zahraničí a přesně v den našeho rozhovoru, který se shodou okolností konal právě při jeho pětasedmdesátinách, se tomuto českému odborníkovi dostalo doma satisfakce. Byl mj. jmenován poradcem ministra zdravotnictví pro obor psychoterapie. *Wh'is Who in America* uvádí Ferdinanda Knoblocha jako emeritního profesora psychiatrie univerzity Britské Kolumbie ve Vancouveru v Kanadě a přináší o jeho osobnosti a zásluhách poměrně rozsáhlé informace. Pro téma našeho rozhovoru a setkání je třeba představit profesora Knoblocha poněkud jinak.

Sám praktický amatérský klavírista přišel teoreticky k hudební sféře ze strany semiotické teorie hudby. Se spolupracovníky publikoval v Americe práci o interpersonální dimenzi hudby v článku *Hudební zkušenost jako interpersonální proces* (*Journal of Interpersonal processes*, 1964) a později v časopise *Kybernetika* 1968). Vytvořil systém integrované psychoterapie, v níž se věnuje rovnoměrná pozornost verbálním i neverbálním projevům. Inspirován Morenovým psychodramatem a teorií autogenního tréninku I. H. Schulze vytvořil psychogymnastiku, k níž později přispěla dr. Hana Junová.

Shledal totiž, že dosavadní metody psychiatrie, zabývající se především mluvním projevem (tedy např. psychoanalýza), jsou příliš úzké a nezahrnují činnost celého organismu. Tak se stávalo, že pacient i po létech psychoterapie projevoval jen malé změny, měl stejně nevýraznou a těžko srozumitelnou řeč, ostýchavé chování atd. Psychogymnastika, doprovázená a podporovaná hudbou v Knoblochově pojetí rozvíjí právě ty schopnosti, které jsou důležité pro to, jaký člověk dělá dojem, jak se představuje lidem a dodejme, jak se také doopravdy cítí.

Protože se profesor Knobloch zabývá uplatněním hudby v psychiatrickém léčebném procesu už přes třicet roků, požádal jsem ho, aby odpověděl na celý trs otázek z této sféry a aby se zaměřil na dnes stále častěji frekventovaný a málo vysvětlovaný pojem – muzikoterapie.

Pokusili jsme se v dlouhém rozhovoru soustředit se na tuto tematiku plně, i když do našeho setkání po třiatvaceti letech rušivě a vzrušivě zasahovalo vědomí příliš mnoha



Foto Z. Chrapek

životních shod a událostí. Nejen ona jubilejní Knoblochova pětasedmdesátka, nejen fakt, že za dunění okupačních tanků v osmašedesátém jsme se navzájem ztratili ze zorného pole a setkáváme se po létech vsituaci zcela změněné a přece tytéž tanky do ní začínají hřmít a chystat pokus o převrat v Rusku. Hlavně ale uplynul podstatný kus života každého z nás... takže - vše stranou a se „zdeředitím“ redakčním vykáním se ptám:

K čemu je ta naše hudba dobrá ve vašem oboru, k čemu je dobrá spolupráce obou těchto oblastí a jak používáte hudbu ve své vlastní praxi?

V systému psychogymnastiky má hudba opravdu velkou roli a není to jediná role, kterou může v psychiatrické praxi hrát. V průběhu rozpracovávání interpersonální hypotézy hudby jsem si ověřil, že hudba může podporovat a doprovázet rozvoj právě těch vlastností a dovedností, které lidem a především těm, kteří mají neurotické potíže, chybějí. S pomocí hudby lze navodit situace tak, aby chybějící jim potřebné způsoby projevu získali a rozvíjeli.

Jste tedy rázem v hájemství muzikoterapie. Jak byste ji obecně charakterizoval a jaké jsou její základní tendence a směry?

Těch směrů v hudební terapii je mnoho a velice málo je teorie. To, čemu já se věnuji, je jenom určitá část, výsek možností a praktik hudební terapie, ale podle mého názoru odtud odněkud z této praxe i výzkumu by mohla vzejít určitá teoretická kostra alespoň pro část muzikoterapie.

Jinak je třeba říci, že muzikoterapie je (u mne) součástí systému psychogymnastiky, která pomáhá dotvořit osobnost. Obecně ji lze charakterizovat jako jakoukoliv metodu, kde se používá hudby za účelem terapeutickým (někdy bývá jako předchůdce citován David, který svojí hrou zbavoval krále Saula deprese). Mne, jak už jsem řekl, nejvíce zajímá muzikoterapie u neuros, ale její uplatnění je daleko širší, např. u dětí, nemocných i zdravých, rytmus a zpěv přispívá k disciplinování, zároveň rozvíjí tvořivé složky. Muzikoterapeutických metod se s úspěchem používá i u špičkových sportovců k jejich rychlejší relaxaci. Na úplném začátku mé psychiatrické praxe jsem si mohl ověřit, že když se podařilo, aby se do zpěvu lidových písní zapojila i skupina apatických schizofreniků, nálada a situace na celém oddělení se zlepšila a možnosti léčby také.

Necítím se kompetentní mluvit o psychoterapii v celé šíři. Existuje tu obrovské množství způsobů uplatnění hudby. Při léčbě neuros používám veškeré přechody od terapeutického využití tance až po metody velice speciální. Zřejmě se k tomu v rozhovoru ještě dostaneme, jen abych naznačil tu šíři. Při společenském tanci jde například o odstranění zábrán a vytvoření společenských návyků, při používání nástrojů Orffova instrumentáře má například pacientův způsob zuřivého bití do malého bubínku význam diagnostický. Spektrum možností využití hudby je tedy velice široké. Je možné jen poslouchat nebo při poslechu vybrané hudby nechat pacienty volně malovat, abstraktně nebo jak chtějí (a ty projevy řeknou hodně

o jednotlivcích) a na druhé straně tohoto spektra je cosi až na způsob kolektivní tvorby při používání Orffova instrumentáře. Ani druh hudby se nedá předepisovat. Je zajímavé, že v posledních letech skupiny, se kterými jsem se setkal v Kanadě a Americe, nemají pochopení (nemají reakci) směrem ke klasické a obecně vážné hudbě. Ve skupinách, které jsem měl a mám v Německu a předtím v Československu, je tato hudba přijímána s nadšením skutečně zabírá. Působí tady historická tradice, do které je u nás možno započítat relativně obecnou znalost lidových písní. Na americké pevnině u neznámé skupiny musím začínat většinou rock'n rollem. Jestli se pak dostaneme až k hudbě a tancům dvora královny Alžběty, to závisí na průběhu a charakteru celé terapie.

Zdalo by se tedy, že ve sféře muzikoterapie může být hodně libovůle, improvizace, neurčitost. Jaké vlastně má mít vzdělání muzikoterapeut?

V Kanadě je to studijní obor, několikaleté studium. U jeho absolventa se předpokládá znalost hry na několik nástrojů (klavír, kytara, flétna atd.), určitá schopnost improvizace, rozhodně také pohybová výchova a náležitá psychologické vzdělání. Jak je to zatím v Československu, nevím.

Zatím to vypadá, že hudba je ve vaší praxi jen využita a použita ke služebné, jistě záslužné roli, v rámci psychoterapie, psychogymnastiky. Víte ale o vás, že už před dlouhou řadou let jste začal pracovat na projektu, v němž chcete ze zvláštního zorného úhlu vaší vědy přinést i nová poznání, která jsou přinejmenším stejně zajímavá pro muzikology jako pro psychiatry. Ano, mám na mysli váš projekt „Hypotéza interpersonálních tendencí hudby“.

O hudbě se může hodně mluvit, mohou se vyslovovat různé názory – to je snadné. Ale ptáme-li se, jak opravdu působí, jenom málo co je prokázáno.

U naší „interpersonální hypotézy hudby“ je důležité, že tu opakovaně proběhlo testování. Posluchačům, respondentům, byla dána k výběru sada interpersonálních tendencí a oni podle nich nezávisle klasifikovali přehrávané ukázky. Jednalo se o skupiny až sedmdesáti lidí. Potom bylo statisticky zhodnoceno, jak signifikantní výsledky těchto hodnocení jsou. Ukazuje se, že shoda mezi těmito nezávislými pozorovateli je statisticky vysoce významná. Experiment byl mnohokrát opakován, a jeho výsledky mají proto vědeckou bázi. Nepatří tedy jen do kategorie zdání a nápadů. Vycházíme z modifikace Learyho schématu, kde v našem dotazníku jsou základní čtyři dvojice-postojově protichůdné. Především dominance a submise,

druhou dvojici tvoří afiliace a odtažení se od sociálního kontaktu.

Ve třetí dvojici nalézáme exhibici plus a exhibici minus, což u „plus“ znamená upozorňování na vlastní pozitivní stránky, u „minus“ ukazování vlastních nedostatků, nemocí, krizí, depresi. Poslední dvojici pak tvoří „F plus“ a „F minus“. „F plus“ rovná se Fight, tedy agrese, boj, „F minus“ znamená Flight – tedy útěk a zabrzděný útěk neboli strach.

S těmito osmi interpersonálními tendencemi jsme v průběhu let pracovali a v počítačovém vyhodnocení se ukázalo, že shoda ve všech úsecích je velice významná. Jako ukázky jsme vybírali hudbu od 17. století až do přítomnosti z oblastí vážné tvorby.

V minulosti se vždy říkalo, že hudba je řeč (věc) citu. To je velice jednostrané. Hudba vyjadřuje nejen city, ale také myšlenkové struktury, stejně tak impulsy, v tomto případě interpersonální tendence. Mám naději, že metoda se dá použít nejen ze sémantického hlediska (do jaké míry shodně posluchači rozumějí hudbě), ale že bude možno například i zpětně charakterizovat vývoj skladatele přímo na základě statistiky – jak výrazně a početně jsou jednotlivé interpersonální tendence u něho zastoupeny.

Takto lze pohlédnout i na celé hudební epochy a charakterizovat je. Mám příklady ze 16. století, kde je zřetelný rozpor mezi poezií a hudbou. V poezii vysloveně převažuje tendence „exhibice minus“ (jsem ubohý, trpím v lásce atd.). Z hudby to však nevyposloucháme, ta je i při zhudebnění této poezie důstojná, vyrovnaná. Teprve o něco později Gesualdo da Venosa, začal v hudbě vyjadřovat tyto postoje. Je zajímavé z tohoto hlediska sledovat vývoj až k Monteverdimu.

To, o čem hovořím, je ovšem jen jedna dimenze hudby a zdaleka ji nevyčerpává. My sami v další práci jsme například už sledovali dimenzi další – co vypovídá výsledek vnímání hudby o stavu organismu, náladě, nemoci, energii atd. Nesnažíme se o pohled souhrnný, chceme ale, aby náš pohled z našeho zorného úhlu byl podepřen seriózním výzkumem. Jakmile jsou zachytitelné různé stránky shody hudebního vnímání, je to přínosné.

Je však třeba dodat, že tyto výsledky jsou zajímavé ze zvolených a snad i jiných hledisek, ale neříkají mnoho o estetické hodnotě. To však neznamená, že nelze tyto metody používat s podnětnými výsledky i u hodnot nejvyšších. Bylo by zajímavé pohlédnout takto na Beethovena, který měl tak ambivalentní vztah k otci, k autoritě vůbec – i k Bohu, a stal se mluvčím celé epochy. Nebo takový Janáček! To už by ale byla další kapitola, takže...

Připravil JAN ŠMOLÍK



Foto Z. Chrapek

V Ý Z V A

Na základě kulturní dohody mezi MK ČR a Velkou Británií nabízí Velká Británie krátkodobé pobyty (1 - 2 týdny) a střednědobé stáže (od 1 měsíce výše – v případě střednědobých stáží vyžaduje Britská rada jazykovou zkoušku) v Anglii.

Žádosti o stáž v hudební oblasti mohou zájemci zasílat na hudební odd. MK ČR do 15. ledna 1992. K žádosti musí být připojen projekt využití stáže s doporučením nejméně dvou odborníků z dané hudební oblasti.